

Estudis lingüístics i culturals sobre el Curial e Güelfa. Novella cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana / Linguistic and Cultural Studies on Curial e Güelfa. A 15th Century Anonymous Chivalric Romance in Catalan. A cura d'Antoni Ferrando Francés. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012. 2 vol.

L'any 2012, la prestigiosa editorial John Benjamins acollia en la seva col·lecció *IVITRA Research in Linguistics and Literature* dos voluminosos reculls d'estudis, editats pel professor Antoni Ferrando, sobre la novel·la anònima *Curial e Güelfa*. Com recorda Ferrando en la Introducció que obre els dos volums, el *Curial* és una «obra d'abast i d'ambició europeus» que «reflecteix magistralment el clima cultural i polític europeu de l'època», menystinguda per la historiografia literària si la comparem amb l'altra gran novel·la en llengua catalana del segle xv, el *Tirant lo Blanc*. Es feia necessari, doncs, un esforç com el que representa aquest recull per retornar a l'anònim *Curial e Güelfa* la seva condició central en la narrativa europea del xv, i reivindicar-lo.

Encara que el punt d'arrencada de la iniciativa van ser les ponències de dos encontres científics celebrats a la universitat Menéndez y Pelayo de Santander, el 2007, i d'Alacant, el 2008, el resultat és tot un altre: els ponents no només han estat convidats a reelaborar i actualitzar aquells materials, sinó que altres especialistes han estat cridats per completar el ramellet d'estudis sobre la novel·la i el seu context immediat. Una simple mirada a la taula de continguts permet el lector fer-se una idea clara de la transversalitat dels estudis aplegats i de la procedència dels seus autors, adscrits a diversos centres d'investigació de tota Europa.

L'aplec d'estudis es troba dividit en quatre parts temàtiques, de títol clarificador, que ajuden a moure's amb comoditat en un entramat de gairebé mil dues-centes pàgines: «La novel·la i el seu context» (Part I), «Aproximació cultural» (Part II), «Aproximació gramatical» (Part III) i «Aproximació lèxica» (Part IV); les dues primeres corresponen al primer volum, i les parts III i IV, al segon. És a dir, comptem amb un primer volum dedicat a la història cultural (i material) del *Curial e Güelfa* i un segon volum, a la llengua. Tanquen el recull una completa «Bibliografia de Corpus» i tres índexs: antroponímic, toponímic i de mots, que s'advernen utilíssims per a l'investigador.

El primer volum s'obre amb l'apartat «La novel·la i el seu context» i l'estudi de Gemma Avenoza «De nou sobre el ms. del *Curial e Güelfa*», que reprèn el treball de síntesi de Perarnau (1992) i, a partir de noves dades, fa un estudi codicològic completíssim del testimoni únic que transmet la novel·la (BNE, ms. 9750). Germà Colón, en el seu «Ensayo de localización del anónimo autor del *Curial*» torna a plantejar-se quina era la procedència de l'autor i, tot i que es decanta per la tesi valenciana, no ho fa taxativament: el lèxic apunta clarament a la part septentrional del Regne de València, però és també significativa la inexistència d'algunes característiques típiques valencianes (p. ex., manca del sufix *-ea* < -ITIA). Per la seva banda, Antoni Ferrando dedica un extens treball de més de cinquanta pàgines a tractar quines han de ser les «Precaucions metodològiques per a l'estudi lingüístic del *Curial e Güelfa*»; s'atura, entre d'altres aspectes, en el model de llengua del *Curial*, culta i integradora de la variació lingüística, que remet al model boccaccià. Tanquen aquest apartat les aportacions d'Isabel Grifoll, «*Curial e Güelfa*: Reflexions històriques i culturals a propòsit de la datació de la novel·la», i d'Arsenio Sánchez Hernampérez sobre l'enquadernació de l'únic manuscrit conservat del text. El treball de Sánchez Hernampérez sobre el context material del testimoni és complementari del d'Avenoza, i s'hi fa notar com la restauració de 1992 comportà la pèrdua de dades codicològiques de primer ordre; pel que fa al de Grifoll, s'atura a reflexionar sobre la datació de l'obra a partir de la informació cultural que aporta, bo i tenint present les dades codicològiques i paleogràfiques conegudes. De tot plegat en resulta un coneixement aprofundit de la única còpia del text i la certesa que cal situar-la a mitjans del Quatrecentes.

El segon gran bloc d'aquest recull revela el ric entramat cultural de l'anònim autor del *Curial e Güelfa*. Malgrat que, com apunta Anna Maria Babbi, el *Curial* ha estat generalment analitzat a partir de les fonts clàssiques i italianes, l'estudiosa fa veure les influències de la narrativa francesa de més difusió del Quatrecentes (el *Pierres de Provença* i el *Paris i Viana*, entre d'altres) sobre l'obra catalana i conclou assenyalant com «il tessuto del racconto, quello che fa avanzare la storia, malgrado non se citino mai le

fonti, rimane, a mio parere, prettamente debitore al romanzo francese» (p. 153). També se situa en un context francès l'estudi de Rafael Beltran, que es remunta al moment en què, quatre dècades abans de l'escriptura del *Curial*, un conjunt d'esdeveniments històrics protagonitzats pel mariscal Boucicaut, Guillaume de Chastel i Pere de Cervelló, són fixats en la memòria històrica i reelaborats en obres de ficció com la que ara ens ocupa o el *Jehan de Saintré* d'Antoine de La Sale. Per la seva banda, Francisco Franco s'interessa per «Lo musulmán y lo árabe en el *Curial e Güelfa*», i conclou que el coneixement d'aquest escenari per part de l'autor, juntament amb l'anàlisi d'alguns arabismes presents en l'obra, semblen conduir a l'evidència que s'ha de circumscriure al Regne de València. Amb «*Curial e Güelfa*: texto catalán, contexto italiano», Anna Maria Compagna parteix del context italià (en la forma, a través de Boccaccio; i pel que fa al contingut temàtic) per remarcar la voluntat d'internacionalitat de la novel·la; per bé que s'ha arribat a defensar l'existència d'un original en llengua italiana de l'obra, el fort sentiment de catalanitat que traspuja «no parece dejar dudas en este sentido» (p. 236). I Juan Francisco Mesa assenyala, amb exemples concrets, que els comentaris de la *Divina Comèdia* de Dant són una font de primera ordre per a la incorporació dels elements de tradició clàssica en el *Curial* (l'estudi es clou amb una taula reveladora sobre les fonts de les citacions llatines de la novel·la: segures, possibles i possiblement fruit de la coincidència). Per una altra banda, l'article a quatre mans d'Isabel de Riquel i Meritxell Simó estudia la influència de la tradició trobadoresca, de ressons italians, en l'obra.

Encara en aquesta segona part del recull, el treball d'Albert Hauf versa sobre els referents teològics presents en l'obra a partir de la caiguda de Curial en mans de Làquesis (per ser més exactes, en el parany dels seus ulls) i la redempció en el seu amor inicial, Güelfa, fet que permet a l'estudiós «dubtar del caràcter humanístic de l'obra, que implicaria una defensa de l'art com a artífici, rebutjada per la perspectiva més aviat tradicional de la dona, coincident amb els predicadors medievals, que perfila l'autor» (p. 331). El títol del treball de Júlia Butinyà, «Construir l'humanisme reconstruint la cultura i les fonts del *Curial*» és ben indicatiu i revelador del seu contingut. En una línia a mig camí entre aquests dos últims treballs s'ha de situar l'estudi de Carles Miralles, que a partir de la construcció de la novel·la i de la caiguda, absència i retorn de Curial davant de Güelfa, afirma que aquesta és «una obra molt característica de la cruïlla del seu temps», raó per la qual no es pot classificar inequívocament en un món medieval o més modern; ara bé, cap a on mira el *Curial* és «clarament cap al futur» (p. 461). Per la seva banda, Dominique de Courcelles traça, a través de Melchior de Pandó (que representa la via de filòsofs i poetes com Ficino, Picco della Mirandola o Poliziano, i sota qui sembla que s'amaga l'anònim autor del *Curial*), un escenari en què «Curial, grâce à son traducteur Melchior, humaniste stoïcien sur fond de platonisme et de christianisme, de courtisan qu'il était devient prince et seigneur, maître de lui-même et capable d'être souverain, grâce à une morale stoïcienne qui a su préserver la supériorité du platonisme et, en fin de compte, du christianisme» (p. 252).

És la relació amb la pràctica escripturària que reflecteix la novel·la el fil que articula un suggeridor article de Vicent J. Escartí, que ha volgut remarcar com el *Curial* reflecteix els usos habituals de l'escriptura en la societat medieval, en àmbit privat i públic, i ens ofereix una visió molt *real* de les situacions comunicatives: els personatges llegeixen i escriuen, i l'autor treballa, per bastir el seu relat, amb tota mena de fonts escrites (des de documentació fins a obres literàries). També parteix de la realitat coetània de l'autor de la novel·la l'estudi de Vicent Martines, que n'analitza el grau de mímesi literària. El professor Anton M. Espadaler s'interessa, per la seva banda, per la voluntat de crear una narració versemblant per part de l'autor del *Curial*, i la posa en paral·lel amb la voluntat d'objectivitat del gènere historiogràfic, en l'estudi «*Curial e Güelfa*. El jo de l'autor i la història». En aquest primer volum hi trobem també un treball de traductologia d'Annamaria Annicchiarico, que mostra les dificultats i possibilitats de traducció a l'italià del *Curial* derivades de la singularitat del seu llenguatge.

El segon volum del recull aplega tretze aproximacions gramaticals i sis més dedicades al lèxic i a l'onomàstica. Montserrat Batllori i Avel·lina Sunyer, en «Los nexos causales y finales en el *Curial e Güelfa*. Descripción de una sincronía histórica», fan evident que l'autor se situa en la tradició dels models retòrics escrits provinents de les fonts cultes i allunyat de l'oralitat. A través de l'ús de l'adverbi *pur*, Sandra Montserrat demostra la influència de les fonts italianes. A partir de l'ordre dels mots i altres as-

pectes sintàctics, Susann Fischer situa l'obra al segle xv; des de l'anàlisi del vocalisme i del consonantisme primer, i d'alguns aspectes de morfologia nominal després, Joaquim Martí circumscriu el text a l'àrea occidental, i concretament valenciana, i el data a mitjans segle xv; també l'estudi de la morfologia verbal, signat per Max W. Wheeler, permet situar-la cap a 1450; en la mateixa direcció, pel que fa la datació, apunta l'anàlisi de les estructures condicionals confeït per Xavier Molina i Manuel Pérez Saldanya, el dels usos sintàctics dels verbs copulatiu i quasicopulatiu de Joan-Rafael Ramos, i el treball sobre les perfrasis modals de Beatrice Schmid. Una nova aportació de Pérez Saldanya, ara amb Gemma Rigau, posa de manifest la riquesa lingüística de l'obra, fruit de la seva extensió, la combinació de narració i diàleg, i l'ús d'una llengua que es mou entre l'assumpció d'elements arcaics i la innovació; la llengua del *Curial* és bàsicament del xv, molt possiblement de la segona meitat, i la vinculació valenciana de l'autor o copista sembla demostrada. A través de les construccions concessives, un recurs notablement usat en el *Curial*, Xavier Rofes pot concloure la datació en el segle xv, i caracteritzar la seva llengua com a innovadora, però no oferir dades definitives sobre la procedència geogràfica del text.

Pel que fa a la quarta part, «Aproximació lèxica», s'enceta amb un estudi d'Emili Casanova sobre els cultismes. Del seu anàlisi en resulta: la constatació que l'autor no és un humanista ni pel model lingüístic en ús ni pel tractament literari (per bé que ho pugui ser per les lectures i les fonts que empra); pràcticament tots els cultismes presents en el *Curial* són generals en les llengües romàniques de l'època, però és central la influència de l'italià; els cultismes no ens aporten dades sobre la localització geogràfica de l'autor o del copista, però sí els elements populars, que el situarien en l'àrea valenciana; d'altra banda, es confirma que cal datar l'obra a mitjan segle xv i relacionar l'autor amb la Nàpols d'Alfons el Magnànim. A partir de les novetats lèxiques contingudes en el *Curial*, Josep Martines dibuixa principalment un autor «amerat de la literatura italiana (amb una especial predilecció pel Boccaccio, especialment pel *Decamerò*)” i llatina medieval o clàssica, per contacte directe o de segona mà, malgrat que occità, castellà i francès també han deixat rastre lingüístic en l'obra. A la nòmina de llengües esmentades cal afegir l'aragonès, que també va influir en el *Curial* segons demostra el treball de Javier Terrado. Per la seva banda, Joan Veny il·lustra la filiació clarament valenciana del *Curial*, i Curt Wittlin n'analitza les expressions binomials, freqüents però no tan abundoses com en el *Tirant*. És remarcable també, en aquest quart apartat, l'extens repertori de topònims i antropònims de la novel·la, a cura d'Albert Curull i Esperança Ramírez.

No cal dir que aquests dos volums són un enorme pas qualitatiu (i també quantitatiu) en l'estudi del *Curial*, que marca un abans i un després quant a la internacionalització de l'obra. És un recull de referència, imprescindible, en què hi predominen les anàlisis culturals i sobre la llengua però que també guarda un espai per al seu context literari. Tornar a situar el *Curial* en el punt de mira de la romanística general era un dels objectius que Ferrando assenyalava haver-se marcat en la Introducció a aquest recull, i és evident que la fita s'ha assolit. Si als dos volums aquí ressenyats hi sumem les traduccions a l'anglès, francès, alemany, portuguès i italià de la novel·la impulsades en els darrers anys, no en queda cap mena de dubte. És clar que «encara persisteixen nombrosos problemes i enigmes a resoldre, sobretot en l'àmbit de la detecció de les fonts, de les hibridacions culturals i de les intertextualitats, dels jocs de simetries argumentals i lèxics, de l'actitud religiosa i de la intencionalitat política» (p. XV), però també és cert que les grans obres com el *Curial* suporten sempre el pas del temps i demanen, contínuament, relectures i noves aproximacions.

Eulàlia MIRALLES
Universitat de València

FERRER, Josep / PUJADAS, Joan (ed.) (2014): *Epistolari Joan Coromines & Pere Bosch i Gimpera, Pau Vila i Antoni Griera*. Pineda de Mar: Fundació Pere Coromines, 304 p. (Textos i Estudis, 17)

Des del 1998 la Fundació Pere Coromines ha anat publicant la correspondència conservada del gran lingüista Joan Coromines amb persones d'arreu del món, en algun cas encara vives. Gairebé sempre a cura de Josep Ferrer i de Joan Pujadas, hi han anat apareixent els epistolaris entre Pompeu Fabra i Joan